

УКРАЇННЬСЬКА КУЛЬТУРА НОВОГО ЧАСУ (кінець XVIII – початок XX ст.)

1. Художні стилі й естетичні напрями: класицизм, романтизм, реалізм, модернізм.
2. Культурний процес в контексті формування української нації.
3. Тенденції розвитку освіти, науки, літератури та мистецтва.

КЛАСИЦИЗМ

Визначальні риси класицизму:

- орієнтація на античні культурні традиції;
- в Російській імперії (в тому числі й в Україні) поширюється з друг. пол. XVIII;
- в українській культурі представлений переважно в образотворчому мистецтві та в архітектурі.

Контрактний будинок в Києві,
арх. В.І. Гесте, А.І. Меленський, 1815 – 1817
рр.

Костел св. Олександра в Києві, 1817 – 1842 рр. проект арх. Ф. Меховича

Червоний корпус Київського університету,
арх. В.І. Беретті, 1837 – 1843 рр.

Палац в Качанівці, 1770-ті рр., арх. М. Мосцепанов

Палац в Сокиринцях, 1824 –1831 рр., арх. П. Дубровський

Пам'ятник герцогу Ришельє в Одесі,
скульптор І.П. Мартос, архітектор Ф.К. Боффо, 1828 р.

РОМАНТИЗМ

Визначальні риси романтизму:

- реакція проти раціоналізму Просвітництва;
- пошук єдності з природою, культ природних почуттів;
- звернення до народності як джерела розвитку культури;
- посилений інтерес до фольклору, етнографії, історичних студій;
- формування ідеологічної основи для національних рухів.

Формування модерної української інтелігенції

СТАНОВЛЕННЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

- 1798 р. – вийшли друком три перші частини “Енеїди” І.П. Котляревського.
- Тарас Шевченко – основоположник сучасної української літературної мови.

Унормування українського правопису:

- боротьба “етимології” (максимовичівка) та “фонетики” (кулішівка, ярижка, драгоманівка, грінчевичівка).
- “Азбучна війна” в Галичині.

Москвофіли в Західній Україні – “язичіє” (суміш церковнослов'янської, російської, української та польської мов), з кінця ХІХ ст. перейшли на російську мову.

Періодизація історії української культури доби романтизму:

- I етап: 20-ті – 30-ті рр. XIX ст. (*“харківський етап”*)
- II етап: 40-ві рр. XIX ст. (*“київський етап”*)
- III етап: 60-ті рр. XIX ст. (*“петербурзький етап”*)

Українська культура першої половини ХІХ ст.

- *Фольклорно-етнографічні студії:*

Микола Церетелєв – “Опыт собрания старинных малороссийских песен” (1819)

Михайло Максимович – “Малороссийские песни” (1827), “Украинские народные песни” (1834)

Ізмаїл Срезневський – збірник “Запорожская старина” (1833 – 1838)

Харківські романтики: М. Костомаров, Л. Боровиковський, О. Шпигоцький, А. Метлинський

Літератори: Григорій Квітка-Основ'яненко («Конотопська відьма» (1833), «Маруся» (1834), «Сватання на Гончарівці» (1835)), Петро Гулак-Артемівський (байка «Пан та собака»).

Українська громада в Петербурзі: байкар Євген Гребінка, художники І. Сошенко й Т. Шевченко.

“Руська трійця”: М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький – альманах “Русалка Дністровая” (1837)

- *Історичні студії:*

Дмитро Бантиш-Каменський – “История Малой России” (1822)

Микола Маркевич – “История Малороссии” (1842 – 1843)

Йосип Бодянський – видавець “Історії Русів” (1846)

Інтерес до української тематики:

- в російській літературі – К. Рилєєв, О. Пушкін, М. Гоголь;
- в польській літературі – С. Гоцинський, Б. Залеський, А. Мальчевський.

козакофільство

Київський осередок української культури 40-х рр. XIX ст.:

- М. Максимович – перший ректор університету св. Володимира;
- М. Костомаров – історик, викладач університету;
- П. Куліш – слухач університету, педагог, літератор;
- Т. Шевченко – художник, поет (“Кобзар”, 1840).

Кирило-Мефодіївське братство (1846 – 1847 рр.):

- романтично інтерпретовані християнські моральні цінності;
- слов'янофільство та панславізм;

Петербурзький осередок української культури кінця 50-х – початку 60-х рр. XIX ст.:

гурток літераторів і громадських діячів, що утворився навколо журналу «Основа» (1861—62), колишніх кирило-мефодіївців:

- В. Білозерський – редактор “Основи”;
- М. Костомаров – професор Петербурзького університету;
- П. Куліш - автор першого романтичного історичного роману «Чорна Рада» (1857) й видавець альманаха «Хата» (1860)
- Т. Шевченко – продовжував літературно-мистецьку діяльність.

Утиски української культури

- Циркуляр міністра внутрішніх справ П. Валуєва від 18 липня 1863 р. про заборону видання книг українською мовою (підручників тощо), крім творів художньої літератури (“Валуєвський циркуляр”).
- Розпорядження від 18 травня 1876 р. (“Емський указ”) про заборону видання книг українською мовою будь-якого змісту, крім історичних джерел, а також привезення україномовної літератури з-за кордону до Російської імперії.

Романтизм в образотворчому мистецтві

Т. Шевченко,
Катерина,
1842 р.

Т. Шевченко,
Церква Богдана Хмельницького в Суботіві

І. Сошенко,
пейзаж

РЕАЛІЗМ

Визначальні риси реалізму:

- раціоналізм;
- правдиве, конкретно-історичне, всебічне зображення типових подій і характерів у типових обставинах;
- принцип точної відповідності реальній дійсності усвідомлюється як критерій художності, як сама художність;
- характер і вчинки героя пояснюються його соціальним походженням та становищем, умовами повсякденного життя;
- конфліктність (драматизація) як сюжетно-композиційний спосіб формування художньої правди;
- превалювання (перевага) епічних, прозових жанрів у літературі, послаблення ліричного струменя мистецтва;
- розв'язання проблем на основі загальнолюдських цінностей.

Поширюється з другої половини XIX ст.

Українські реалісти в літературі — І. Нечуй-Левицький, П. Мирний.

Український живопис другої половини ХІХ – початку ХХ
ст.

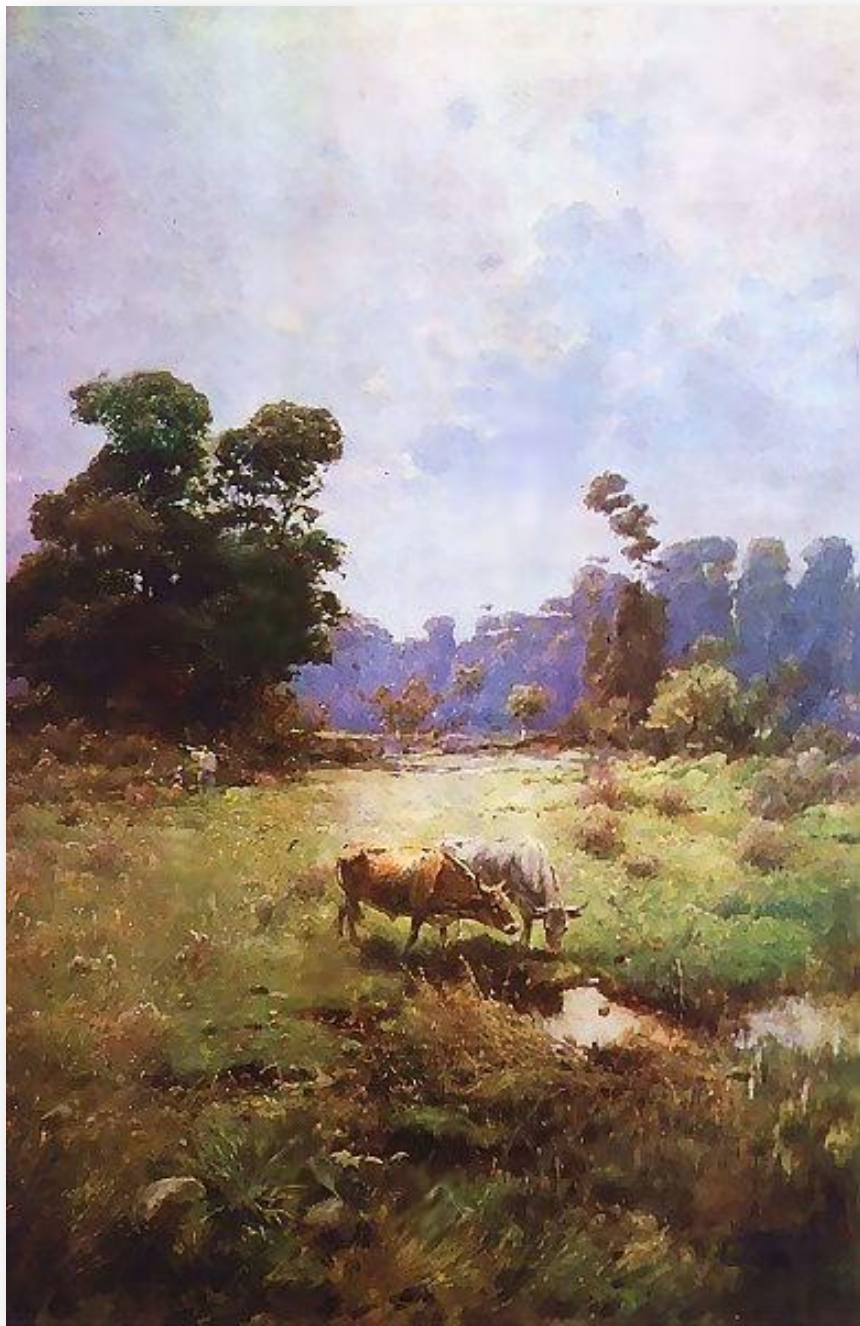
Костянтин Олександрович Трутовський (1826 – 1893),
Сцена біля колодязя

Сергій Іванович Васильківський (1854 – 1917),
Козачий пікет, 1888 р.

С. Васильківський, *Сторожа запорозьких вольностей*, 1890 р.

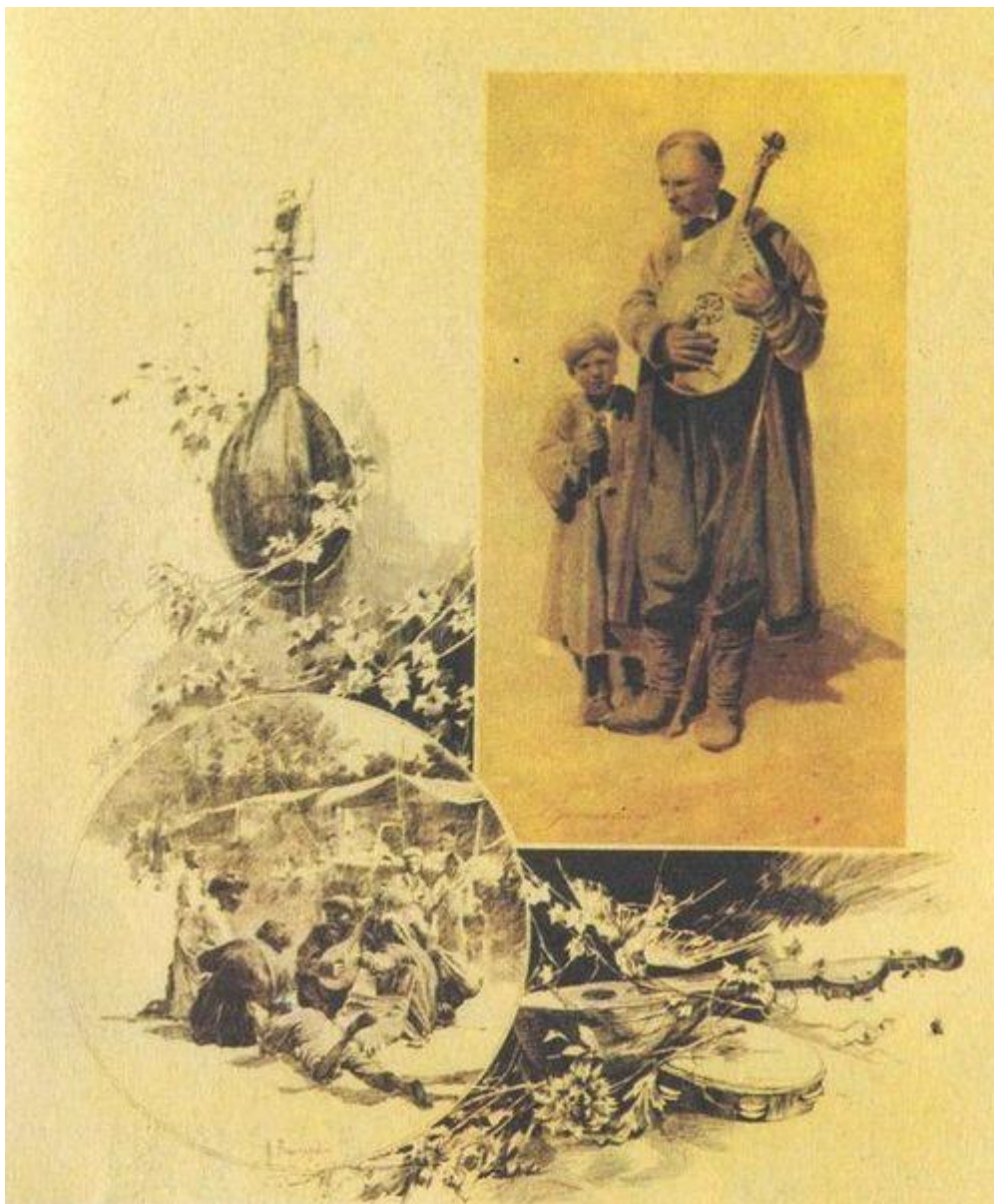
С. Васильківський,
Козача левада,
1893 р.

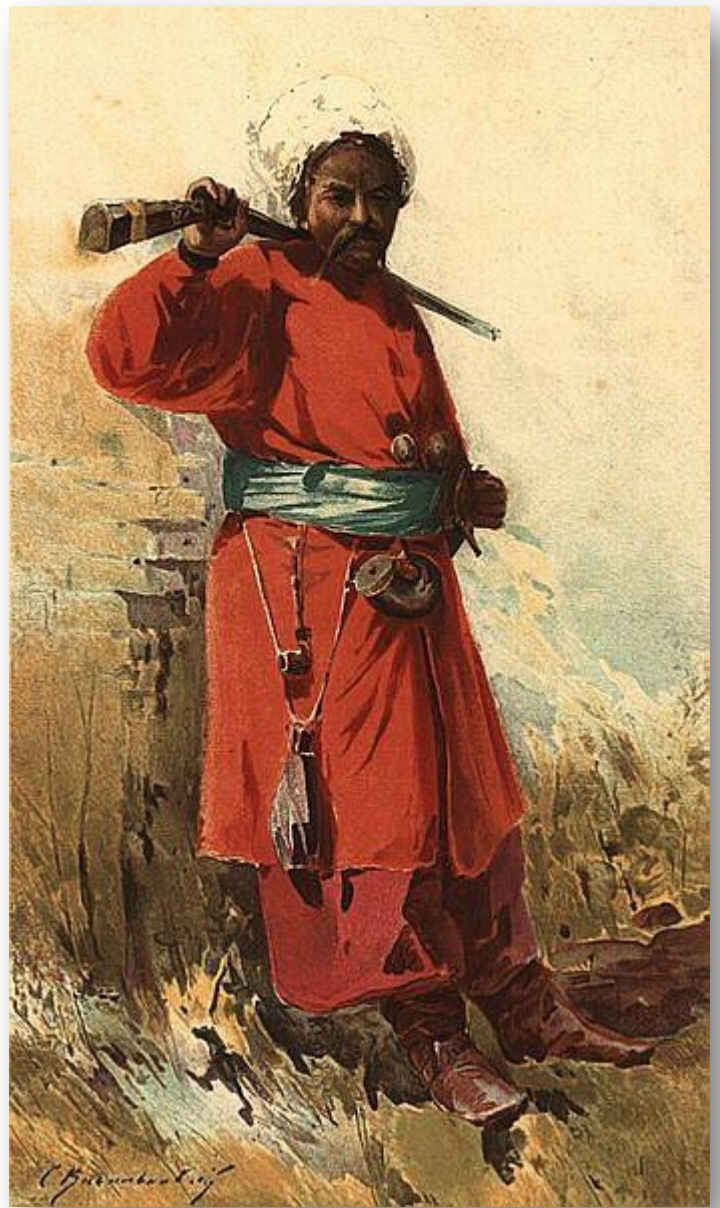
С. Васильківський,
Український пейзаж

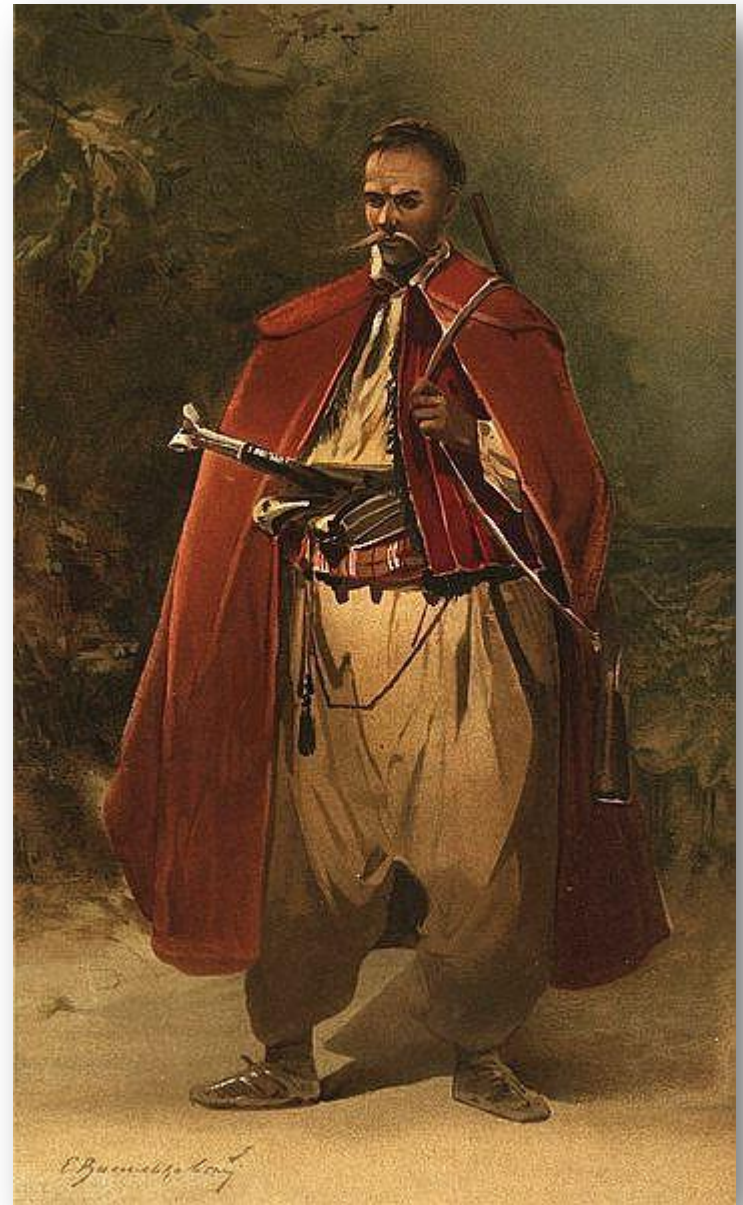
С. Васильківський,
Козацький двір

С. Васильківський, М. Самокиш,
з альбому “Из украинской
старини” (1900 р.)

Микола Семенович Самокиш (1860 – 1944),
Трійка, кінець ХІХ ст.

М. Самокиш,
*Погоня. Війна 1904 – 1905 рр. Із щоденника
художника,
1908 р.*

М. Самокиш,
В Галичині. Кавалерист, 1914 р.

Микола Пимоненко (1862 – 1912),
Українська ніч.

Опанас Георгійович Сластіон (1855 – 1934),
Проводи на Січ, 1886 р.

О. Сластіон,
портрети кобзарів, початок ХХ ст.

ФОТОМИСТЕЦТВО

- Середина ХІХ ст. – поширення фотографії в Україні.
- Друга половина ХІХ ст. – поява фотографів-професіоналів (Київ – фотоательє Володимира Висоцького (з 1871 до 1894 р., зробив фотопортрети Лесі Українки, Івана Франка, Володимира Антоновича), Харків – фотоательє Альфреда Федецького).

Київ, Прорізна вулиця, початок ХХ ст.

Становлення української кінематографії

- 1896 р. – харківський фотограф *Альфред Федецький* знімає першу кінохроніку й демонструє її в Харківському оперному театрі.
- З 1908 р. український актор і кінорежисер *Олексій Михайлович Олексієнко* знімає в Харкові кіноводевілі за творами М. Гоголя, І. Котляревського, М. Старицького тощо.
- У Катеринославі кінооператор і кінорежисер *Данило Сахненко* зняв стрічки «Запорізька Січ» (1912 р.), «Любов Андрія» (за «Тарасам Бульбою» Миколи Гоголя, 1912 р.), «Мазепа» (за поемою О.С. Пушкіна «Полтава», 1913 р.), «Богдан Хмельницький» за одноіменною п'єсою М. Старицького (1914 р.).

Українське музичне мистецтво

Жанри української народної пісні:

- календарно-обрядові (веснянки, щедрівки, колядки, купальські);
- родинно-обрядові (весільні, поховальні, колискові);
- побутові (чумацькі, наймитські, бурлацькі, солдатські);
- ліричні пісні та балади;
- історичні пісні та думи.

Кобзарі та лірники – носії народних музичних традицій.

Становлення української композиторської школи

Поява української опери – “*Запорожець за Дунаєм*”

Семена Степановича Гулака-Артемовського (1863 р.). 📢

Творчість **Миколи Віталійовича Лисенка (1842 - 1912):**

9 опер, фортепіанна й інструментальна, хорова та вокальна музика

Молитва за Україну (сл. Олександра Кониського) 📢

Микола Леонтович (1877 – 1921) – автор обробок українських народних пісень

Щедрик 🗣️

Соломія Крушельницька (1872 – 1952) – всесвітньовідома оперна співачка 🗣️

Українське театральне мистецтво другої половини XIX – початку XX ст.

Єлисаветградський театр, в якому 27 жовтня 1882 р.
відбулась перша вистава «Товариства українських
артистів під орудою М. Л. Кропивницького»

Корифеї українського театрального мистецтва кінця XIX – початку XX ст.:

- Марія Заньковецька
- Микола Садовський (Тобілевич)
- Панас Саксаганський(Тобілевич)
- Іван Карпенко-Карий (Тобілевич)

Театр Миколи Садовського у Києві (1907 – 1919, Труппа українських артистів під керівництвом Миколи Садовського) – перший український стаціонарний професійний театр.

Будівля Троїцького народного дому, в якому знаходився театр Миколи Садовського (нині – театр оперети)

Репертуар: твори І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, М. Старицького, І. Карпенка-Карого, М. Старицького.

Мистецькі принципи: народність і реалізм, домінування етнографічно-побутової драматургії.

МОДЕРНІЗМ

Визначальні риси модернізму:

- безперервне оновлення художніх форм;
- стильова умовність (домінування форми над змістом)
- в Україні – орієнтація на західноєвропейський культурний процес.

Декаданс (декадентство, “занепадництво”):

- естетизм (“мистецтво заради мистецтва”);
- ірраціоналізм;
- символізм (у поетичній творчості Миколи Вороного, Миколи Філянського, поетів з галицького літературного об’єднання “Молода Муза” – Богдана Лепкого тощо).

Ранні модерністичні напрями в літературі та мистецтві кінця XIX – початку XX ст.:

- імпресіонізм;
- неоромантизм;
- неокласицизм;
- модерн.

Визначальні риси імпресіонізму:

- художній напрям, заснований на принципі безпосередньої фіксації вражень, спостережень, співпереживань (*impression – враження*).
- поетика імпресіонізму відбилася у творчості Михайла Коцюбинського, Володимира Винниченка, Василя Стефаника.

Визначальні риси неоромантизму:

- домінування у творчості чуттєвої, а не раціональної сфери, емоційно-інтуїтивне пізнання;
- неоромантизм в українській літературі започаткувала О. Кобилянська новелами та повістями «Людина», «Царівна». У цьому стилі працювали також Леся Українка.

Олександр Мурашко (1875 – 1919),
Дівчина в червоному капелюшку,
1902 – 1903 рр., імпресіонізм

О. Мурашко,
Селянська родина, 1914 р., імпресіонізм

Іван Труш,
портрет І. Франка,
імпресіонізм

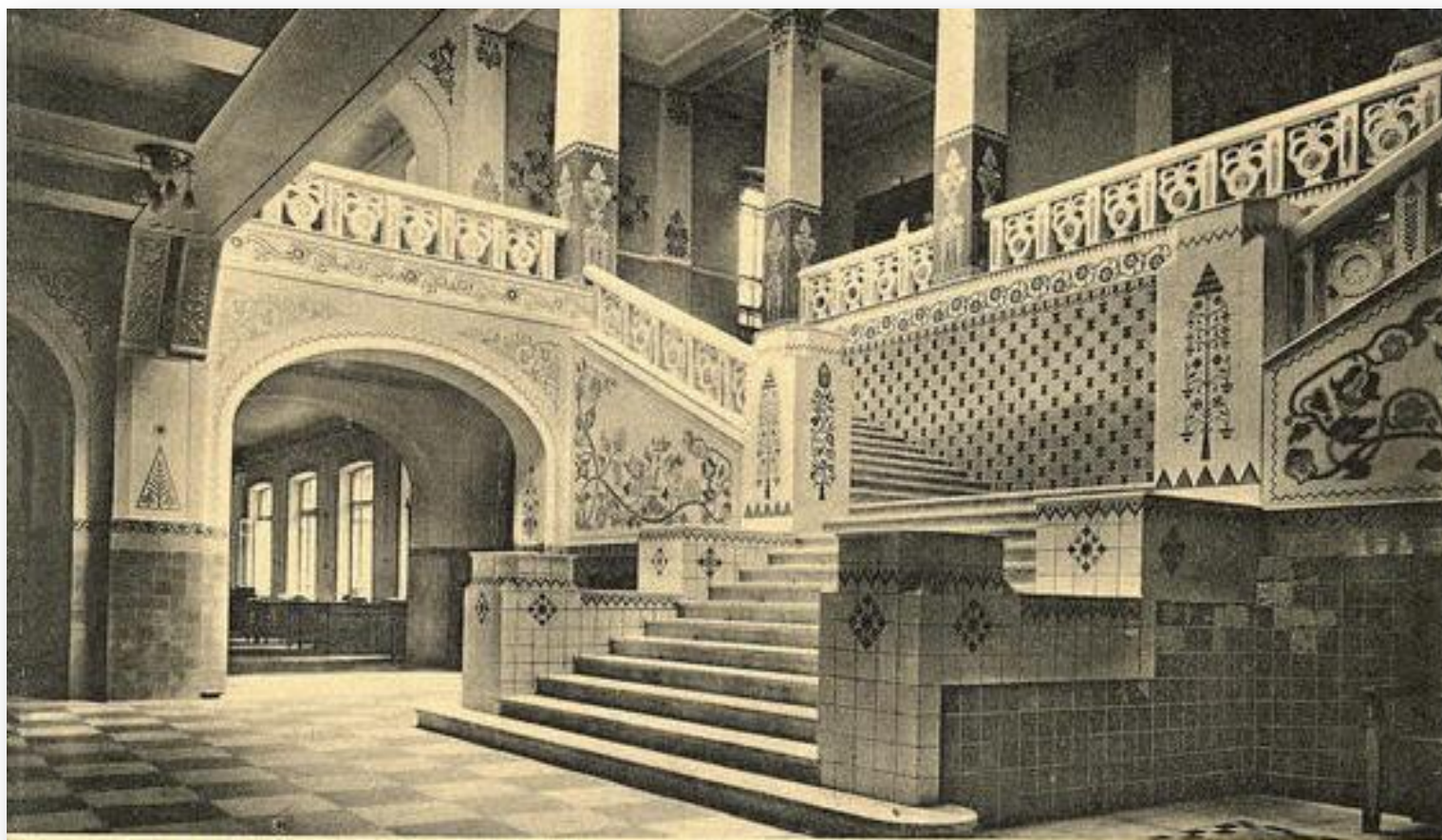
Національний художній музей України (Київ),
арх. В. Городецький, 1899 р., неокласицизм

“Будинок з хімерами” в Києві,
арх. В. Городецький, 1901 – 1903 рр., модерн

Будинок Полтавського губернського земства,
арх. В. Кричевський, 1903 – 1908 рр., український модерн (“український стиль”)

№ 4 Полтава. Будинок Губернського Земства. Вестибюль першого поверху

№ 9 Полтава. Будинок. Губернського Земства. Головні сходи здругого поверху

№ 8 Полтава. Будинок Губернського Земства. Головна зала-задня частина

№ 5 Полтава. Будинок Губернського Земства. Вестібуль другого поверху

РОЗВИТОК ОСВІТИ

Російська імперія: кінець XVIII ст.

Головні народні
училища

Малі народні
училища

РОЗВИТОК ОСВІТИ

Російська імперія: перша половина XIX ст.

Парафіяльні училища

Повітові училища

Губернські гімназії

Університети
(Харків, Київ, Одеса)

Інститути
шляхетних дівчат

Ліцеї та
гімназії вищих наук
(Кременець, Одеса,
Ніжин)

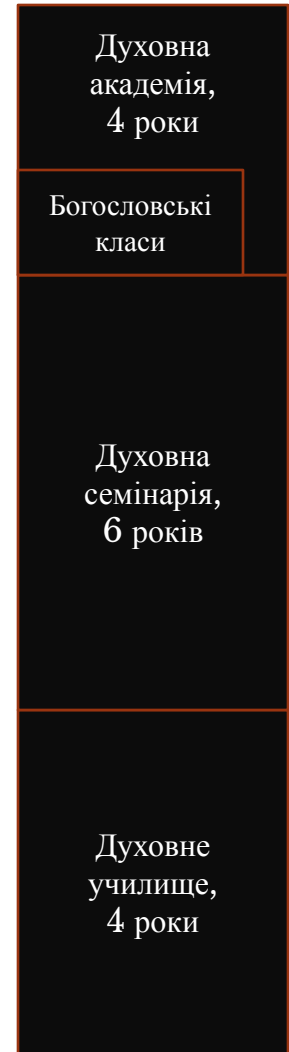
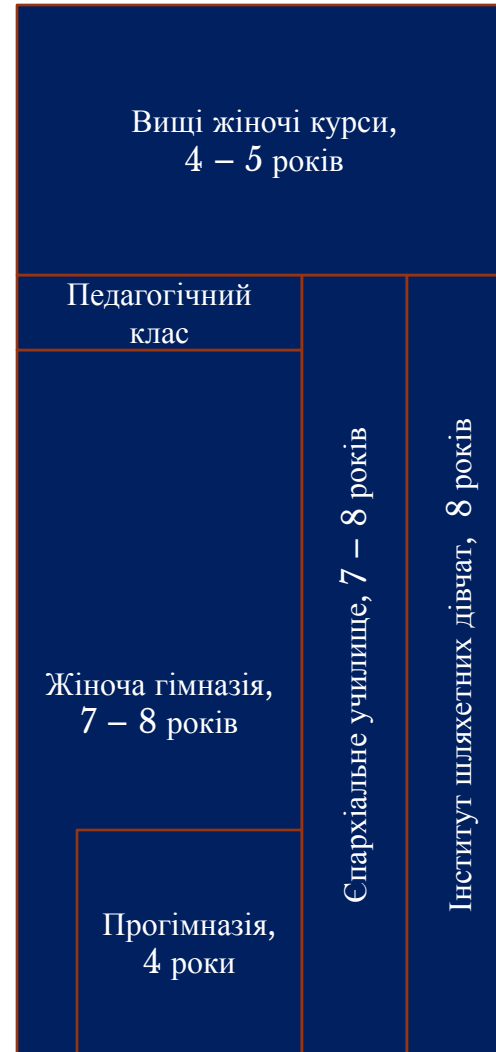
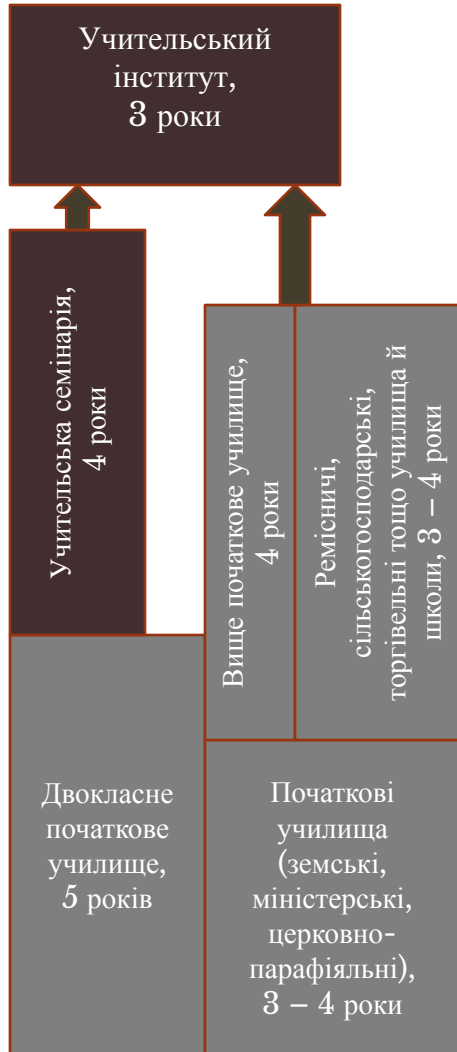
Приватні
школи й
пансіони

русифікація

Недільні школи
(кінець 50-х – початок 60-х
рр.)

РОЗВИТОК ОСВІТИ

Російська імперія: початок ХХ ст.

Кількість письменних серед українців згідно із загальноросійським переписом населення 1897 р.:

- чоловіки – 23,3%;
- жінки – 3,9%.

Загальна кількість письменних за губерніями:

- Херсонська – 25,9%;
- Катеринославська – 21,5%;
- Чернігівська – 18,4%;
- Київська – 18,1%;
- Волинська – 17,2%;
- Полтавська – 16,9%;
- Харківська – 16,8%;
- Подільська – 15,5%.

РОЗВИТОК ОСВІТИ

Монархія Габсбургів: друга половина XVIII – середина XIX ст.

Початкова
освіта

Парафіяльні школи

Тривіальні школи

Головні (нормальні) школи

Середня
освіта

Гімназії

(Академічна гімназія у
Львові – з 1784 р.)

Реальні школи

Вища
освіта

Львівський
ліцей/університет

Реальна академія
(Львів)

Технічна академія
(Львів)

Barbareum (Відень, 1774 – 1784), Studium Ruthenum (1787 – 1809)

германізація,
полонізація,
мадяризація,
румунізація

Галицько-руська
матиця (1848)

Перемишльський гурток:
Михайло Левицький,
Іван Могильницький

РОЗВИТОК ОСВІТИ

Монархія Габсбургів: початок ХХ ст.

Початкова
освіта

Сільські школи

Міські школи

Професійно-
промислові
школи

Середня
освіта

Гімназії (українські, польські)

Вища
освіта

Львівський університет
1848 р. – кафедра української мови (Яків Головацький),
1894 р. – кафедра загальної історії зі спеціальним оглядом Східної Європи з українською мовою викладання (Михайло Грушевський)

Чернівецький університет (з 1875 р.)

утраквістичні
школи
(двомовні, 1886)

Культурно-освітні здобутки західних українців на початку ХХ ст.:

Кількість письменних:

- 1900 р. – 19,9%;
- 1913 р. – 37,25%.

Кількість навчальних закладів на 1912 – 1913 рр.:

Галичина:

- 2553 українських початкових школи;
- 9 українських та 3 польсько-українські гімназії, дівочий ліцей;
- 2 українські і 1 польсько-українська професійні промислові школи.

Буковина:

- 187 українських початкових шкіл;
- 2 нижчих українських навчальних заклади;
- 2 українські, 2 німецько-українські гімназії;
- 1 німецько-румунсько-український учительський заклад;
- 1 українське ремісниче училище.

Просвітницькі організації на 1912 р.:

- 74 філії та 2611 читалень "Просвіти" в Галичині (існувало з 1868 р.);
- спортивні молодіжні товариства "Січ" і "Сокіл" в Галичині й Буковині;
- Крайовий шкільний союз,
- Українське педагогічне товариство у Львові,
- Товариство вчителів середніх шкіл "Учительська громада" у Львові,
- Товариство ім. Сковороди в Чернівцях.

РОЗВИТОК НАУКИ

Наукові заклади й товариства:

- *Одеське товариство історії та старожитностей* (з 1839 р.) – М.Н. Мурзакевич, В.В. Григор'єв, Ф. К. Брун, П.В. Беккер, В.Н. Юргевич, Н.П. Кондаков, О.І. Маркевич, Ф.І. Успенский, Е.Р. Штерн, О.Л. Бертъе-Делагард. «Записки Одесского общества истории и древностей».
- *Київська археографічна комісія* (Тимчасова комісія для розбору давніх актів при київському військовому, волинському та подільському генерал-губернаторі, з 1843 р.), Київський центральний архів (з 1852 р.) – М.Д. Іванішев, В.Б. Антонович, М.Ф. Владимирський-Буданов. “Архив Юго-Западной России”.
- *Історичне товариство імені Нестора–Літописця* (Київ, з 1872 р.) – В.С. Іконников, В. Б. Антонович, О.І. Левицький, І.В. Лучицький, І.М. Каманін, М.С. Грушевський, М.В. Довнар-Запольський, М. П. Василенко, В.О. Романовський, С.І. Маслов, В.І. Щербина. «Чтения в Историческом обществе Нестора-Летописца».
- *Південно-Західний відділ Російського географічного товариства* (Київ, 1873 – 1876 рр.) – етнографічні, історичні, статистичні студії. В. Антонович, П. Чубинський, Ф. Вовк, М. Лисенко, М. Драгоманов, П. Житецький, О. Русов. «Записки».
- *Наукове товариство імені Шевченка* (НТШ, Львів, з 1873/1892 р.) – М.С. Грушевський (голова у 1897–1913 рр.), С. Томашівський (голова у 1913–1918 рр.), І. Франко, В. Гнатюк. “Записки НТШ”.

Наукова періодика:

- журнал “*Киевская старина*” (1882 – 1907 рр.).

РОЗВИТОК МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ

- *Музеї старожитностей у Феодосії (1811 р.), Одесі (1825 р.), Керчі (1826 р.).*
- *Художньо-промисловий музей в Харкові (1886 р.).*
- *Київський художньо-промисловий і науковий музей імператора Миколи II (Музей старожитностей і мистецтв або Київський міський музей) (1899/1904 р.) – М. Біляшівський (перший директор, археолог), В.В. Хвойка (археолог), Д.М. Щербаківський (дослідник народного мистецтва), Б. та В. Ханенки (колекціонери, меценати).*
- *Катеринославський обласний музей ім. О.М. Поля (з 1849 по 1902 р. – Громадський музей старожитностей Катеринославської губернії) – Д.І. Яворницький (директор музею з 1902 р.).*

РОЗВИТОК БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ

- Бібліотечні зібрання вищих навчальних закладів (університетів, ліцеїв) і наукових установ (у Львові: НТШ, Народного дому, Ставропігійного інституту, Оссолінеуму).
- Міська публічна бібліотека в Одесі (1829 р.).
- Київська публічна бібліотека (1866 р.).